

Besættelsesmuseet

Søren Tange Rasmussen

I 2020 genopstod Besættelsesmuseet med en helt ny udstilling om krig, konflikt og mennesker i Aarhus 1940-45. Støvletramp, raslende nøgler og tyske kommandoråb er blot en del af udstillingen, der handler om svære valg og dilemmaer i en tid, hvor en forkert beslutning let kunne få katastrofale følger. Kom med om bag udstillingens kulisser med museumsinspektør og leder af museet, Søren Tange Rasmussen. Udstillingen er blevet til med støtte fra Nordea-fonden og Aarhus Kommune.

2020 stod i foråret i jubilæernes tegn. 80-året for besættelsen 1940-45 skulle markeres, og 75-året for befrielsen skulle fejres. Anden Verdenskrigs jubilæer gik ikke mange danskeres næse forbi, så det var passende, at fortællingerne kunne kulminere med genåbningen af Besættelsesmuseet den 26. august. En ny udstilling, der kun var mulig takket være støtte fra især Nordea-fonden.

Projektet gik i gang i februar 2018 med planlægning og nedpakning af den gamle udstilling. Herefter fulgte historisk research, skærpelse af koncept og endelig udvælgelse af historier. Selve produktionen gik for alvor i gang i januar 2019, hvor der blev skrevet tekster, produceret film og lavet animationer. Processen varede indtil november 2019, hvor alt indhold skulle være færdigproduceret.

I første celle kan en gæst sætte sig i stolen og blive afhørt af en af Gestapos forhørsledere.

Hvad er Besættelsesmuseet?

Det tidligere rådhus og den tidligere politistation ved siden af Aarhus Domkirke har siden 1983 dannet ramme om Besættelsesmuseet – og gør det stadig. Den historiske bygning huser også Kvindemuseet, der bor i rådhusets hovedbygning og de øverste etager af den bagvedliggende arrestbygning.

Besættelsesmuseet er i kælderen og i grundplanet i den gamle arrestbygning mod Rosengade. Selv om lokalerne næppe er ideelle udstillingsrum, er de perfekte for Besættelsesmuseet. Det skyldes, at det gamle hus mellem november 1944 og befrielsen var hovedkvarter for det nazistiske Tysklands mest forbryderiske organisationer, nemlig det hemmelige politi (Gestapo) og den nazistiske stats efterretningstjeneste SD (Sicherheitsdienst). Herfra bekæmpede Gestapo og SD den modstand, der herskede i store dele af Jylland. Man finder altså næppe et stærkere udgangspunkt for at fortælle om Aarhus under besættelsen.

Museets navn er naturligvis ikke tilfældigt. Hele besættelsestiden er museets omdrejningspunkt – med alt, hvad det indebærer af historier om modstand og samarbejde, om besættelsesmagten og folks problemer med at få hverdagen til at hænge sammen i en tid

Besættelsesmuseet ligger i Aarhus' tidligere rådhus og politistation, som det tyske sikkerhedspoliti brugte som hovedkvarter fra november 1944. Fotografiet er taget umiddelbart før befrielsen. Foto: Skabelund.

med erstatningskaffe, mørklægning og bomber i Aarhus og Østjylland.

Fra grundlæggelsen i 1982 var Besættelsesmuseet et privat, foreningsdrevet museum, inden det i 2008 fusionerede med Bymuseet og samtidig opnåede statsanerkendelse. Besættelsesmuseet blev administrativt en del af Den Gamle By i 2011, da Bymuseet blev nedlagt. Den gamle forening bag museet lever i bedste velgående, men nu som støtteforeningen Besættelsesmuseets Venner. Ud over økonomisk støtte bidrager foreningen med viden og mange frivillige.

Ideen bag

Vi tror på, at gæsterne gennem indlevelse og stærke personhistorier kan inspireres til at tænke over de dilemmaer og svære valg, som helt almindelige mennesker stod over for under besættelsen. Vi ønsker at anspore gæsterne til at tænke over, hvad de selv ville have gjort. Og vi bestræber os på at fortælle historier om besættelsestiden på en nuanceret måde og fra forskellige vinkler. Eksempelvis er det i afsnittet om tyskerne i Aarhus tyskerne selv, der fortæller deres historie.

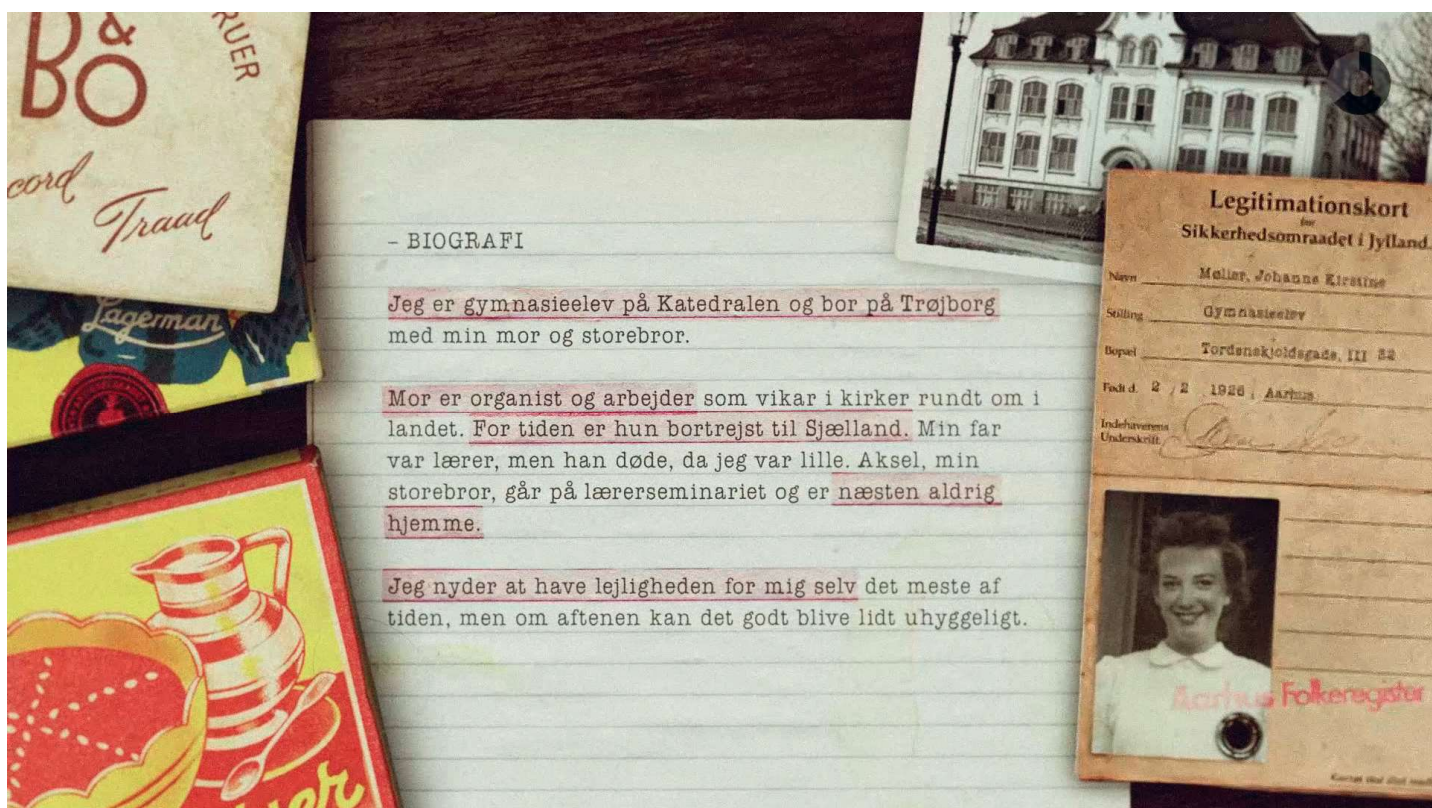
Nok handler udstillingens eksempler og personer om Aarhus, men museet henvender sig til et bredt publikum af danske gæster. Det gør sig for eksempel gældende i lejligheden, hvor historien om den besatte hverdag udfoldes. De danske husmødres udfordringer med at få rationeringsmærkerne til at slå til var de samme, hvad enten de boede i Aarhus eller Odense.

Endelig er det håbet, at udenlandske turister finder vej til museet for at opleve, hvordan livet formede sig i et besat land i periferien af Anden Verdenskrig.

Udstillingsprincipper og indlevelse

Det er afgørende at skabe indlevelse og identifikation. Hvis gæsterne kan forestille sig at være en del af historierne, giver det en stærkere oplevelse og noget at reflektere over længe efter besøget.

Derfor bruger vi folk og deres fortællinger. Levende mennesker træder frem sammen med personlige genstande i film eller på skærme. Tilfangetagne aarhusianere fortæller om de tyske koncentrationslejre. Det samme gør sig gældende ved vores historie om modstanden, hvor man møder elektromekanikeren Fritjof Lænø, der var våbenmodtager, og den senere så kendte komponist Else Marie

Pade, der blev sabotør. Begge udførte et farligt arbejde for modstandsbevægelsen.

Helt tæt på personhistorierne kommer gæsterne via det legitimationskort, de modtager i billetsalget. Med kortet i hånden kan gæsten følge en persons historie gennem lyd, tekst, fotos og levende billeder. Personerne er fiktive, men er konstrueret på baggrund af et righoldigt kildemateriale. Personen fortæller om sit liv og involverer gæsten i sine problemer og dilemmaer. En af personerne er gymnasieeleven Johanne, der skal beslutte sig for, om hun vil hjælpe med at skjule en jødisk familie på flugt.

Generelt skal fortællingerne give gæsterne indlevelse i en tid, hvor en forkert eller ugennemført beslutning let kunne få uoverskuelige konsekvenser.

Der arbejdes også med stemninger og påvirkning af sanserne. Eksempelvis er en del af udstillingen indrettet som en dagligstue fra 1940'erne, hvor der er hjemlig hygge og musik. På gangen med de bevarede celler fra Gestapos hovedkvarter er stemningen anderledes trykket. Her er der støvletramp og kommandoråb.

Variation i udstillingsdesignet og formidlingsformerne er også et bærende princip. Det betyder, at udstillingens hovedafsnit er meget

I billetsalget modtager alle gæster et legitimationskort med en person, de kan følge i udstillingens hovedafsnit. Der er 20 personer i alt. En af dem er gymnasieeleven Johanne.

forskellige. Endelig er det afgørende, at gæsterne kan være aktive og røre, lytte og gå på opdagelse.

Den nye udstilling

Gæsterne føres gennem fem hovedafsnit:

- Gestapos Hovedkvarter: om det tyske politis bekæmpelse af modstanden, om tortur, om bødler og ofre og deportationerne til fange- og koncentrationslejre.
- Hverdagen: om livet under besættelsen for den almindelige borger med historier om mørklægning, udgangsforbud, alsang og varemangel.
- Tyskerne i Aarhus: om besættelsesmagten, beslaglæggelser, troppetransporter, tyske flygtninge og om tyskerne som besættere og mennesker.
- Helte og skurke?: om de aarhusianere, der engagerede sig som modstandsfolk, gik i tysk tjeneste eller samarbejdede med besættelsesmagten.
- Krigen 1939-45: om besættelsens vigtigste begivenheder i Aarhus med udblik til Danmark og verden.

Desuden er der et mindre tema om befrielsen og et afsnit til skiftende udstillinger.

Gestapos hovedkvarter

Gestapos hovedkvarter er bevaret, som det så ud, da det tyske sikkerhedspoliti overtog bygningen i november 1944. På cellegangen findes tre celler. Første celle er indrettet som kontor for en af Gestapos forhørsledere. Rummet domineres af en skærm med en dansk-talende Gestapomand, der afhører gæsten og truer med tortur. I kontoret er der også våben, der har tilhørt det tyske sikkerhedspoliti i Aarhus.

Den næste celle beskriver den vold og tortur, som Gestapo udsatte deres fanger for. Der er torturredskaber og korte biografier om både ofre og bødler, eksempelvis modstandsmanden Svend Aage Jørgensen, der blev mishandlet til døde i bygningen.

I den tredje celle er der fokus på de personer, der blev deporteret til tyske koncentrationslejre. På en skærm fortæller Kim Kæraa,

En af de oprindelige celler er indrettet som torturkammer. Med dukken som blikfang fortælles om den psykiske og fysiske vold, som Gestapo udsatte deres fanger for i slutningen af krigen.

at han som 6-årig var vidne til, at Gestapo dræbte hans mor og sårede hans far alvorligt under en voldsom arrestation. Filmen fortæller også, hvordan Kims far, Leo Kæraa, overlevede koncentrationslejren Neuengamme.

Hverdagen

I museets kælderniveau kan man besøge et udsnit af en lejlighed beboet af familien Hansen. Historien om den besatte hverdag formidles med fokus på vareknaphed, rationering og mørklægning. Lejligheden har køkken og dagligstue, hvor gæsterne gerne må åbne skuffer og skabe og mærke på tingene. Familiens radio spiller tidens toner og brudstykker af tidens radioudsendelser.

På spisebordet ligger familiens datters dagbog. Her fortælles der om hverdagen og om den snigende angst, der for alvor gjorde sit indtog i krigens sidste år.

Tyskerne i Aarhus

Fra familiens Hansens lejlighed er der adgang til afsnittet Tyskerne i Aarhus, der fortæller om, hvordan Aarhus fra efteråret 1942 blev oversvømmet af tyskere, der var i transit til eller fra det besatte Norge. I rummet er der uniformer, våben og andet tysk udstyr.

Hverdagen er indrettet som en kvistlejlighed med køkken og stue. Her i fru Hansens køkken er gæsterne velkomne til at kigge i skabe og lade sig inspirere af retterne fra opskriftsbogen på køkkenbordet.

En væg har fotografier og skærme, der viser tyskerne i byen. Fem skærme kan vækkes til live. Du kan høre officersaspiranten eller den tyske flygtning, som blot var nogle af de tyskere, der opholdt sig i Aarhus under besættelsen.

Helte og skurke?

Her fortælles ti biografiske historier om aarhusianere, der blev modstandsfolk eller allierede sig med tyskerne på den ene eller anden vis – kollaboratører.

Der var mange måder at deltage i modstandsarbejde på. For eksempel møder man læreren Kamma Klitgaard Povlsen, der husede kommunistiske modstandsfolk som illegal værtinde, eller den unge handelsstudent Hans Pedersen, der blev sabotør og deltog i industri- og jernbanesabotage. Der bliver også sat fokus på stikkerlikvideringerne og deres konsekvenser gennem historien om politbetjenten Einar ”Leif” Sørensen, der ledede en meget aktiv likvideringsgruppe i Jylland.

Det samme gør sig gældende for kollaboratørerne. En af dem var nazisten Kaj Henning Bothildsen Nielsen, der som medlem af terrorenheden Petergruppen medvirkede til over 50 drab. Historien om storstikkeren Grethe Bartram, der angav 53 personer til det tyske sikkerhedspoliti og blev dødsdømt efter krigen, er en del af afsnittet. Og der fortælles om de danske nazister, danske SS-folk, marinevægtere og en af tyskerpigerne, den 21-årige Inger Margrethe Stougaard, der var forelsket i en tysk soldat.

Flere steder opfordres gæsterne til at tænke over en række svære spørgsmål: Var det landsforræderi at være kæreste med en tysk soldat? Var stikkerlikvideringerne mord eller krigshandlinger?

Et interaktivt kort viser omfanget og udviklingen af modstand og tysk gengældelse i Aarhus 1942-45. Kortet viser de enkelte sabotage og den tyske gengældelse i form af Schalburgtage. På samme måde vises stikkerlikvideringerne over for clearingdrabene.

Gæster kan fordybe sig i fortællingerne. Det gælder eksempelvis historien om Schalburgtagen i Guldsmedgade den 22. februar 1945, der kostede fem menneskeliv.

Krigen 1939-45

For enden af cellegangen giver fotos et overblik over de vigtigste begivenheder i Anden Verdenskrig. I verden, i Danmark og i Aarhus.

I ”Helte og skurke?” fortælles om modtægefolkene, der påtog sig den farefulde opgave at modtage og uddele nedkastede våben, ammunition og sprængstoffer til sabotagegrupperne.

MODTAGEFOLKENE

11 **Ekse til huster**
Søstrene modtog ikke nogen
personlige brevbreve og efterhånden
blev deres breve
personligt, der blev besvaret
af søstrene.

12 **Instruktionsbog for sabotører**
Søstrene havde den første kasse
med en instruktionsbog, der
handlede om sabotage og
hvordan man skulle gøre det.
Bogen var meget vigtig for
dem, da de skulle lære at
gøre det rigtigt.

Udstillingsmodellen var et vigtigt redskab til at afgøre, hvor genstande og udstillings-elementer skulle placeres. Her ses sektionen med Gestapos hovedkvarter.

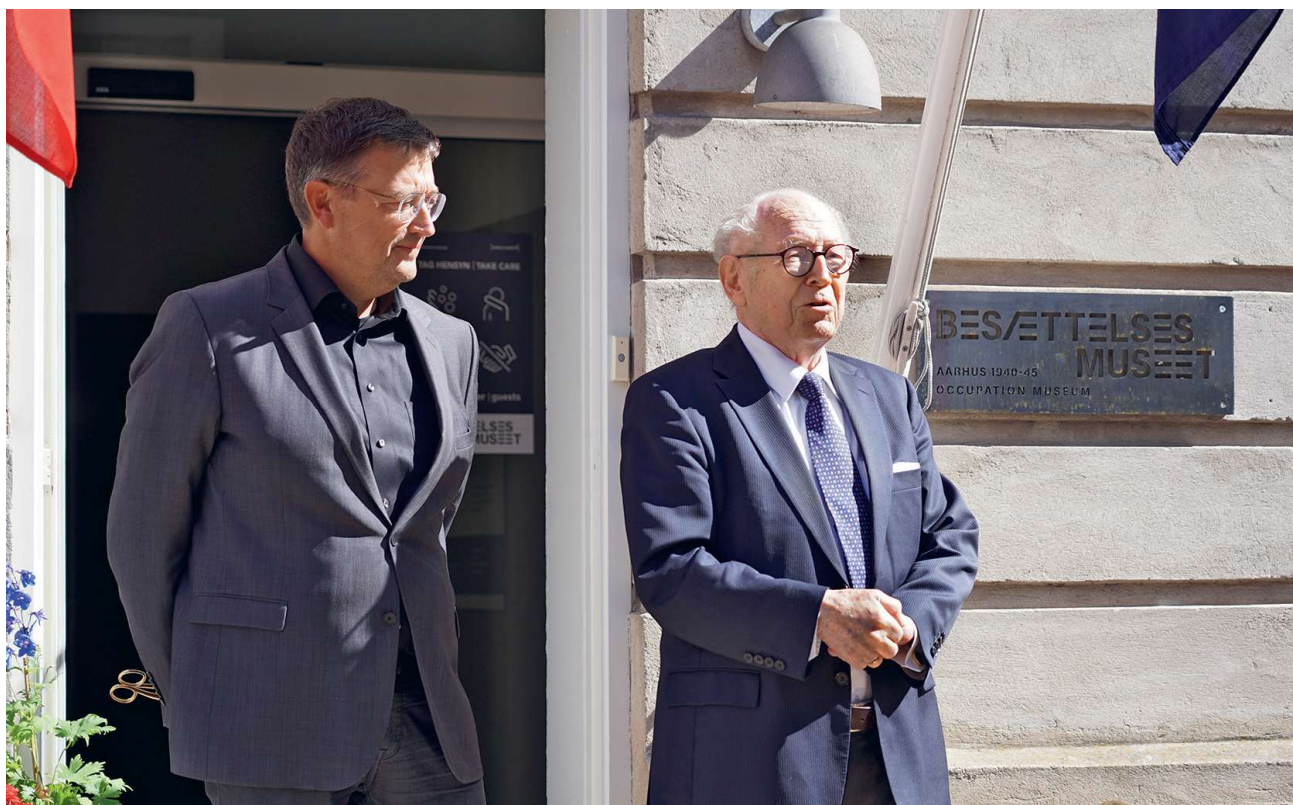
De mange fotos suppleres af genstande, der illustrerer skelsættende begivenheder, for eksempel familien Altschulers rejseпас, der belyser danske jøders flugt til Sverige i oktober 1943.

Befrielsen

Historien om Aarhus og Danmarks befrielse formidles gennem en dokumentarfilm med personer, der husker tilbage på de glade og dramatiske dage. Her kan man ligeledes aktivere sit legitimationskort. På den måde finder gæsten ud af, hvordan personen på legitimationskortet klarede sig under besættelsen.

The New Occupation Museum

Since early 2018, Den Gamle By has been working on a completely new exhibition about the German Occupation of Aarhus and Denmark in 1940-45. The purpose of the exhibition is to bring the issues of war and life in occupied Denmark to the attention of today's visitors. Furthermore, the exhibition is aimed at an audience who have not experienced the war or are experts on the subject.

Direktør for Nordea-fonden Henrik Lehmann Andersen og tidligere Aarhusborgmester Thorkild Simonsen klippede sammen snoren ved indvielsen af Besættelsesmuseet 28. august 2020. Thorkild Simonsen har bidraget med erindringer fra besættelsen.

The exhibition tells the story of life in German-occupied Aarhus and of ordinary Danes and their struggle to make ends meet. It portrays the Germans as both occupiers and human beings. The exhibition also describes how some Danes chose sides and became freedom fighters or pro-German collaborators.

The museum was supposed to open in April 2020, but the Covid-19 crisis meant that the opening of the exhibition was postponed until August 2020.